

UNDERVISNING OM, GENNEM OG TIL MENNESKE- RETTIGHEDER

Af Kristina Helland Strandby

Institut for Menneskerettigheder har udviklet et læringsmateriale, der skal give lærere viden om menneskerettigheder og deres betydning i forhold til skolens opgave med at dæmme op for radikalisering i bredeste forstand. Med menneskerettighederne som pædagogisk kompas kan lærere styrke deres indsats for at inkludere alle børn og unge i skolefællesskabet og øge trivsel, forståelse af demokratiske metoder og grundlæggende rettigheder. Det kan mindske risikoen for, at børnene bliver tiltrukket af radikale miljøer.

Institut for Menneskerettigheder lancerer i efteråret 2018 et digitalt læringsmateriale, som kobler menneskerettigheder, skolefællesskaber og forebyggelse af radikaliserings. Det gør vi, fordi undervisning i menneskerettigheder kan hjælpe til at styrke fællesskaber og børns og unges trivsel og modstandskraft. Materialet henvender sig til lærerstuderende og undervisere på læreruddannelserne.

Skolen er et centralt fællesskab

Skolen er en af de få fællesnævner, vi mennesker i Danmark har.¹ Her kan børn og unge opleve at høre til – eller desværre i nogle tilfælde være udenfor – fællesskaber med andre børn og unge.

Forskere og eksperter indenfor radikaliserings fremhæver ofte behovet for at høre til i et socialt fællesskab som én af flere grunde til, at der er nogle, der søger radikale miljøer.² Det er blandt andet derfor interessant at se på, hvilken rolle skolen kan spille i forebyggelse af radikaliserings.

Der er generelt mange krav til lærernes arbejde, når det gælder håndteringen af bredere udfordringer i samfundet – og det er ingen undtagelse, når det handler om radikaliserings. I politiske initiativer for forebyggelse af radikaliserings i både Danmark³ og internationalt⁴, peger politikerne på uddannelse og undervisning i menneskerettigheder og medborgerskab som en vigtig del af løsningen.⁵ Undervisning i demokrati og menneskerettigheder bliver blandt andet fremhævet som en del af de forebyggende indsatser i Regeringens Handlingsplan 'Forebyggelse af Radikaliserings og Ekstremisme' fra 2016.⁶ Men at skolen bliver fremhævet som central for de forebyggende indsatser mod radikaliserings, stiller nuværende og kommende lærere overfor en række spørgsmål om deres rolle og ansvar.

På den ene side er det afgørende, at ikke enhver form for radikal ytring eller ethvert tegn på grænsesøgende adfærd bliver modarbejdet eller indberettet af lærere. Børn og unge

skal – også i skolen – have lov til at udforske egne og andres synspunkter og indtage forskellige standpunkter, uanset hvor forkert, man som lærer måtte synes, at de er. Her er der tale om grundlæggende rettigheder som ytringsfrihed og retten til privatliv, som gælder for alle – også børn og unge.⁷

På den anden side ser vi løbende politiske initiativer og forslag til lovændringer, der skal sende tydelige signaler til bestemte grupper og minoriteter i samfundet, og skolerne forventes at tage del i arbejdet. Som konsekvens begrænses alle danske borgers ytringsfrihed.⁸

I det læringsmateriale, som Institut for Menneskerettigheder står bag, er menneskerettigheds- og medborgerskabsundervisning målrettet alle elever. Det er en helt central pointe, at undervisningen ikke må udpege og stigmatisere udvalgte individer. Det forebyggende arbejde i skolerne bør henvende sig til alle elever og ikke kun en udvalgt gruppe, der anses for at have 'et særligt behov' for at lære om demokrati, medborgerskab og menneskerettigheder.

Det er en helt central pointe, at undervisningen ikke må udpege og stigmatisere udvalgte individer. Det forebyggende arbejde i skolerne bør henvende sig til alle elever og ikke kun en udvalgt gruppe, der anses for at have 'et særligt behov' for at lære om demokrati, medborgerskab og menneskerettigheder.

Undervisning i menneskerettigheder kan bidrage til at minimere marginalisering af elever og elevgrupper og øge den enkeltes modstandskraft mod antidemokratisk og krænkende adfærd, herunder det, som eksempelvis ekstreme og voldelige grupper

tilbyder. Undervisning i menneskerettigheder handler om at få forståelse for og evner til at efterleve og respektere egne såvel som andres rettigheder.

For at kunne arbejde bevidst med at udfylde denne lærerrolle kan det være relevant for lærere at vide mere om, hvilke sociale og psykologiske mekanismer der gør, at unge bliver tiltrukket af radikale miljøer. Institutet trækker på en række forskere, der behandler dette.

Syv afgørende mekanismer til forebyggelse af radikalisering

Institut for Menneskerettigheders digitale læringsmateriale trækker blandt andet på et hollandsk forskningsprojekt med titlen *Universal Curriculum Against Radicalization in Europe* (UCARE).⁹ UCARE¹⁰ har søgt at identificere en række social-psykologiske mekanismer og processer, som kan være med til at forklare, hvorfor børn og unge bliver tiltrukket af radikale miljøer.

UCARE har identificeret en række mekanismer og processer blandt eksisterende teorier og empiriske studier indenfor social-psykologisk forskning af voldelig radikalisering og ekstremisme. Forskerne bag UCARE argumenterer for, at et overblik over social-psykologiske mekanismer, der kan føre til radikalisering, giver mulighed for at overveje undervisningsaktiviteter, der har potentiale til at hæmme eller forstyrre disse mekanismer. Det handler blandt andet om at reducere det tiltrækkende ved bestemte ideologier og metoder anvendt af voldelige grupper, at reducere de personlige psykologiske fordele, som disse grupper kan tilbyde, og endelig ved at gøre enkeltpersoner modstandsdygtige overfor gruppepres.

På baggrund af de identificerede mekanismer har forskerne udviklet syv sammenhængende, øvelsesbaserede workshops, der kan indgå i undervisningsforløb. Det udviklede UCARE-curriculum søger blandt andet at øge eleverne sociale kompetencer og evner som medborgere ved at styrke bemyndigel-

sen af eleverne, stimulere empati og skabe forståelse for forskellige perspektiver og verdensopfattelser. Tanken er, at undervisningen skal tilbyde eleverne legitime handlingskompetencer som alternativ til voldelige handlinger.

UCARES 7 SOCIAL-PSYKOLOGISKE MEKANISMER¹¹:

- » Mangel på tilhørsforhold – dvs. 'trangen til at høre til en gruppe'
- » Jagten på en positiv social identitet
- » Frustration på grund af afsavn og en oplevelse af diskrimination
- » Følelsen af, at legitime midler ikke er effektive – f.eks. demokratisk dialog, lovlige demonstrationer og andre politiske handlinger
- » Trangen til at finde sammen med andre med de samme holdninger
- » En oplevelse af verden som opdelt i 'os' og 'dem'
- » Dehumanisering eller umenneskeliggørelse af 'de andre' – oplevelsen af at 'de andre' er mindre værd som mennesker

Et kig i FN's erklæring om uddannelse og undervisning i menneskerettigheder gør det tydeligt, hvordan menneskerettighedsundervisning netop kan være nøglen til at forebygge de syv ovennævnte mekanismer.

Tre dimensioner i undervisningen i menneskerettigheder

I FN's erklæring om uddannelse og undervisning i menneskerettigheder står der i artikel 4, at undervisning i menneskerettigheder skal "stræbe efter en effektiv gennem-

førelse af menneskerettigheder og fremme tolerance, ikke-diskrimination og ligeværd; (d) sikre lige muligheder for alle gennem adgang til kvalitetsundervisning i menneskerettigheder uden diskrimination; (e) bidrage til forebyggelsen af krænkelser af menneskerettigheder og overgreb og bidrage til at bekæmpe alle former for diskrimination, racisme, stereotypisering og opfordringer til had og skadelige holdninger og fordomme, der ligger til grund for disse.¹²

Erklæringen udgør grundlaget for instituttets undervisningsmaterialer til læreruddannelsen, der handler om, hvordan skolen bliver centralt placeret som en del af den forebyggende indsats mod radikaliserings og ekstremisme. Det handler om at sikre, at undervisningen styrker elevernes ligeværd og tilhørsforhold i klassen, kompetencer til at deltage i skolefællesskabet, kendskab til egne og andres rettigheder og pligter, evner til at håndtere konflikter og sætte sig ind i andres sted samt kritisk stillingtagen. Undervisningen skal også gøre eleverne fortrolige med demokratiske praksisformer, modvirke udviklingen af en 'modkultur' og styrke et inkluderende læringsmiljø, hvor der er plads til forskellighed. FN's erklæring for menneskerettighedsundervisning lægger altså op til at give eleverne de selvsamme kompetencer og perspektiver, som forskningen har peget på kan være med til at forebygge radikaliserings.

I FN-regi er der enighed om, at undervisning i menneskerettigheder bør være en grundsten i medlemsstaternes indsats for at fremme de grundlæggende frihedsrettigheder og respekten for menneskerettigheder, som de fremgår af FN's Verdenserklæring om Menneskerettighederne.¹³ Og undervisningen skal baseres på menneskeretlige principper om ligebehandling og ikke-diskrimination.¹⁴

Undervisning i menneskerettigheder er mere end undervisning, der giver viden om rettigheder og FN. Det er et felt, som er i konstant udvikling og rummer både didaktiske og pædagogiske principper. I FN's erklæring

bliver undervisning i menneskerettigheder defineret som følgende (egen oversættelse):¹⁵

(a) Undervisning om menneskerettigheder, hvilket indebærer viden om og forståelse for menneskeretlige normer og principper, for de værdier, de bygger på, og de mekanismer, der beskytter dem.

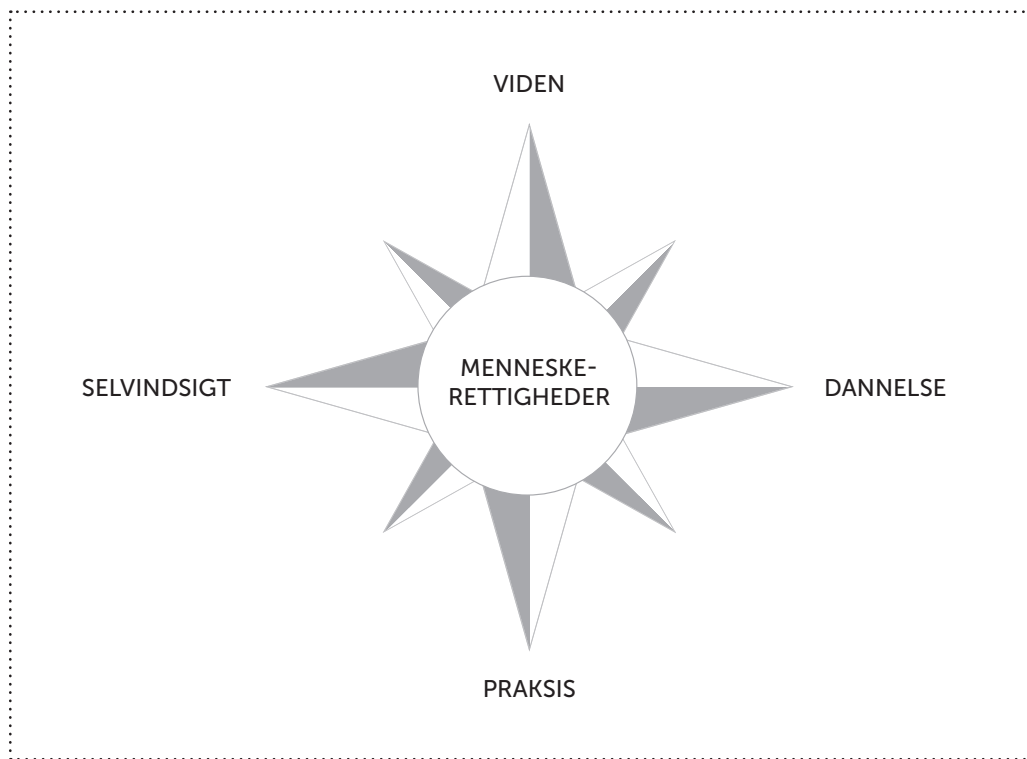
(b) Undervisning gennem menneskerettigheder, hvilket indebærer undervisning og læring på måder, der respekterer såvel underviseres som elevers rettigheder.

(c) Undervisning til menneskerettigheder, hvilket indebærer, at personer bliver i stand til at nyde og at udøve egne rettigheder og til at respektere og overholde andres rettigheder.

Undervisning i menneskerettigheder indbefatter, at **alle tre** dimensioner (om, gennem og til) er styrende for planlægningen og gennemførelsen af undervisningen.

Undervisningen skal således ikke blot rumme en vidensdimension, hvor der undervises **om** menneskerettighederne. Undervisningen bør også ske **gennem** menneskerettigheder. Det vil sige, at undervisningen bør gennemføres med metoder og læringspraksisser, der respekterer både de lærendes og underviserens rettigheder. Og endelig bør undervisningen give kompetencer til at respektere og overholde menneskerettighederne.

Undervisning **til** menneskerettigheder handler om resultatet af undervisningen. Det vil sige, at undervisningen skal opbygge kompetencer, færdigheder og refleksioner over holdninger og værdier, der tilsammen gør det muligt for den lærende at forholde sig aktivt (reflekterende) til spørgsmål, der vedrører menneskerettigheder, og giver den lærende kompetencer til at kunne gøre brug af egne rettigheder og respektere andres rettigheder. For lærerstuderende handler det også om at kunne sikre og efterleve sit myndighedsansvar. Det er helt centralt, at lærere som myndigheds personer har til-

MENNESKERETTIGHEDER SOM KILDE TIL VIDEN

Hvad er status i et land på forskellige områder i forhold til at beskytte og fremme børns rettigheder, eksempelvis på ligestillingsområdet?

MENNESKERETTIGHEDER SOM DANNELSESMÅL

Menneskerettigheder som værdisæt og retningslinjer for at skabe bemyndigede individer og styrkede fællesskaber.

MENNESKERETTIGHEDER I PRAKSIS

Praktiske erfaringer med menneskeretlige problemstillinger og evnen til at genkende menneskeretlige problemstillinger i den pædagogiske praksis.

MENNESKERETTIGHEDER SOM SELVINDSIGT

Menneskerettigheder som anledning til at arbejde med egne fordomme og styrke selvindsigten ift. at skabe lige muligheder for alle børn.

Figur 1: Det pædagogiske kompas

strækkeligt kendskab til menneskerettighederne, så de er med til at sikre og beskytte børn og unges rettigheder.

Institut for Menneskerettigheders digitale læringsmateriale om menneskerettigheder, skolefællesskaber og skolens rolle i forhold til forebyggelse af radikaliserings er målrettet lærerstuderende. Det inkluderer både refleksioner over egen position, ansvar og praksis samt didaktiske øvelser til undervisning i grundskolen, som kan bidrage til at styrke elevernes tilhørsforhold og skolefællesskaber. I materialet kan de studerende gennem tekst og videoer læse og høre om, gennem cases og refleksionsøvelser reflektere over og gennem quizzes teste deres forståelse af lærerens rolle og position både som underviser, pædagogisk omsorgsperson og myndighedsperson. Materialet præsenterer viden om og forståelser af begrebet radikaliserings, lovgivning, undervisning i kontroversielle emner, menneskerettigheder, skolevrede, skolefællesskaber og tilhørsforhold, forforståelser, fordomme og ikke-diskrimination. Materialet kommer med konkrete bud på, hvordan lærere kan positionere sig og træffe reflekterede didaktiske valg i deres planlægning og gennemførelse af undervisning.

Menneskerettigheder som pædagogisk kompas

FN's Erklæring om Uddannelse og Undervisning i Menneskerettigheder giver ingen bud på, hvordan læringsmål for undervisningen i menneskerettigheder kan se ud; hverken i grundskoler eller f.eks. på læreruddannelsen. Institut for Menneskerettigheder har i en årrække arbejdet på at konkretisere, hvad undervisning i menneskerettigheder på læreruddannelsen kan omhandle. Vi har i samarbejde med lektorer¹⁶ udviklet et specialiseringsmodul til læreruddannelsen om undervisning i menneskerettigheder. Modulet har indtil videre været udbudt på UCC (nu Københavns Professionshøjskole) og Professionshøjskolen Absalon.¹⁷

Udviklingen af modulet og samarbejdet med lektorerne har givet anledning til en række refleksioner over menneskerettigheder i et professionsperspektiv, som vi har samlet i modellen 'det pædagogiske kompas'. Modellen kan bruges som et værktøj for lærere til at tænke et rettighedsperspektiv med ind i professionen, særligt i forhold til planlægning og gennemførelse af undervisning.

Tanken med modellen er, at en lærer kan bruge kompassets retninger til at reflektere over sin egen undervisningspraksis. Det nye digitale læringsmateriale om skolefællesskaber, menneskerettigheder og skolens rolle i forhold til den forebyggende indsats dækker alle fire elementer. Det drejer sig bl.a. om;

- » **Viden**
at undersøge og bygge sin undervisning op omkring viden om radikaliserings og hvilke mekanismer, der kan tiltrække unge i radikale miljøer, relevant lovgivning og retningslinjer (fx underretning, tavshedspligt, ytringsfrihed, tegn på radikaliserings).
- » **Dannelse**
at anvende menneskerettigheder som et grundlag for diskussioner om værdier og ligeværd. Menneskerettighederne er værdier, som vi som stat har besluttet os for at støtte op om, beskytte og fremme.
- » **Selvindsigt**
at arbejde med egen position og rolle i klassen, overveje hvilke positioner man kan indtage i diskussioner af kontroversielle og vanskelige emner og reflektere over egne fordomme og forforståelser af eleverne for at sikre lige muligheder for alle.
- » **Praksis**
at arbejde med at genkende konkrete udfordringer i undervisningen og skolen ift. diskrimination, stigmatisering eller ulige behandling af elever eller elevgrupper.

LÆRINGSMATERIALE OM FOREBYGGELSE AF RADIKALISERING

Det digitale læringsmateriale 'Menneskerettigheder og skolefællesskaber – Digitalt læringsmateriale om skole, pædagogik og forebyggelse af radikalisering til læreruddannelse' bliver lanceret efteråret 2018.

Materialet er målrettet lærerstuderende og indeholder fem temaer:

- » Opbyggende indsatser – skolen og begrebet radikalisering
- » Lærerens rolle – bevidsthed om egen position
- » Lærerens positioner – undervisning i kontroversielle emner
- » Undervisningen – styrket tilhørsforhold i klassen
- » Myndighedsrollen – lærerens ansvar

Gennem tekst, små videoklip, cases, refleksionsøvelser og quizzes behandler materialet viden om og forståelser af radikalisering, lovgivning, undervisning i kontroversielle emner, menneskerettigheder, skolevrede, skolefællesskaber og tilhørsforhold, forforståelser, fordomme og ikke-diskrimination. Materialet kommer med konkrete bud på, hvordan lærere kan positionere sig og træffe reflekterede, didaktiske valg i deres planlægning og gennemførelse af undervisning.

Institut for Menneskerettigheder har desuden produceret en række andre digitale læringsmaterialer om menneskerettigheder målrettet lærerprofessionen:

- » Introduktion til menneskerettigheder
- » Menneskerettigheder i et moderne samfund
- » Undervisning i menneskerettigheder
- » Menneskerettigheder i en pædagogisk praksis (det pædagogiske kompas)
- » Menneskerettigheder og universalitet

Alle materialerne er tilgængelig på Institut for Menneskerettigheders læringsportal (under 'viden'): www.menneskeret.dk/viden/laeringsportalen/professionsuddannelse/skolepaedagoger-laerere

NOTER

1. Meget få børn i Danmark er ikke tilknyttet et skoletilbud. 77 % af alle børn går på en folkeskole, 17 % går på frie grundskoler, 4 % er på efterskole, mens 2 % er indskrevet i øvrige tilbud. UVM (2018): "Elevtal i grundskolen". Tilgængelig på: <https://uvm.dk/statistik/grundskolen/elever/elevtal-i-grundskolen>
2. Se bl.a. Sklad, M. & Park, E. (2017): "Examining the Potential Role of Education in Prevention of Radicalization from the Psychological Perspective". I: Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology, 23(4)
3. Se bl.a. Regeringens handleplan fra 2016, "Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikalisering – national handleplan", okt. 2016; og Undervisningsministeriets initiativer for at forebygge radikalisering og ekstremisme, herunder en national temauge om medborgerskab og demokrati i foråret 2018. Læs mere på: <https://uvm.dk/aktuelt/nyheder/uvm/udd/folke/2015/dec/151207%20nye%20initiativer%20skal%20forebygge%20radikalisering%20og%20ekstremisme>
4. EU-landenes uddannelsesministre og kommissæren for uddannelse, kultur, unge og sport vedtog i marts enstemmigt en erklæring, som forpligter medlemslandene til at promovere medborgerskab og fælles værdier om frihed, tolerance og ikke-diskrimination gennem uddannelse. "Declaration on Promoting Citizenship and the Common Values of Freedom, Tolerance and Non-discrimination Through Education". Information Meeting of European Union Ministers for Education, Paris Tuesday March 17. Og Europarådets ministerråd vedtog den 19. maj 2015 en handleplan til

- ”Bekæmpelse af voldelig ekstremisme og radikalisering, der leder til terrorisme”, hvor uddannelse fremhæves som et vigtigt middel til at forebygge og bekæmpe radikalisering. Læs mere her: <http://www.statewatch.org/news/2015/may/coe-violent-extremism-radicalisation%20leading-action-plan.pdf>
5. Jf. note 3 og 4
 6. Regeringens Handlingsplan fra 2016, ”Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikalisering – national handlingsplan”, okt. 2016. Side 21. Tilgængelig på: <http://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2016/National-handlingsplan-Forebyggelse-og-bekaempelse-af-ekstremisme-og-radikalisering.pdf> Under eksisterende skole- og undervisningsindsatser bliver menneskerettigheders tilstedeværelse i Fælles Mål nævnt. Undervisning i menneskerettigheder er herigenem en del af de aktiviteter, der opleves og fremhæves som central i det forebyggende arbejde.
 7. Jf. Grundloven § 77 (ytringsfrihed) samt EMRK art. 8 (privatliv) og art. 10 (ytringsfrihed).
 8. Toft, E. (2016): ”Kritikere ryster på hovedet ad Pinds 'propaganda-kamp'”. I DR Indland d. 26. aug. 2016. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/kritikere-ryster-paa-hovedet-ad-pinds-propaganda-kamp> Besøgt: 26-7-2018; Justitsministeriet (2017): ”Skærpet indsats mod terrorpropaganda skal forhindre radikalisering”. (Inkl. ”Udkast til forslag til Lov om ændring af straffeloven, retsplejeloven og forskellige andre love”). Justitsministeriets hjemmeside: ’Nyt og Presse’ den 12. jan 2017. Tilgængelig på: <http://www.justitsministeriet.dk/nyt-og-presse/pressemeddelelser/2017/skaerpet-indsats-mod-terrorpropaganda-skal-forhindre>; og Institut for Menneskerettigheders høringssvar til lovforslaget. Tilgængeligt på: https://menneskeret.dk/sites/menneskeret.dk/files/02_februar_17/hoeringssvar_om_bekaempelse_af_udbredelse_af_terrorpropaganda_.pdf
 9. ”UCARE Curriculum”, University College Roosevelt. Læs mere på: <http://www.ucr.nl/academic-program/Research/Terra%20II/Pages/U-CaRe-curriculum.aspx>
 10. UCARE er ledet af Dr. Marcin Sklad og Dr. Eri Park fra University College Roosevelt og er en del af programmet TerRA II (Terrorism and Radicalization), der er økonomisk støtte af Europakommisionen. Læs mere på: <http://www.ucr.nl/academic-program/Research/Terra%20II/Pages/default.aspx>
 11. Sklad, M. & Park, E. (2017): ”Examining the Potential Role of Education in the Prevention of Radicalization From the Psychological Perspective”. In: Peace and Conflict Journal of Peace Psychology, 23(4), s. 433
 12. (Citatet er egen oversættelse) FN’s Generalforsamling vedtog i 2011 FN’s ”Declaration on Human Rights Education and Training”. Erklæringen er ikke juridisk bindende, men understreger, at staterne politisk vil forpligte sig til at gennemføre undervisning i menneskerettigheder og derved styrke konkrete færdigheder, viden og refleksioner over holdninger og værdier.
 13. Se f.eks. FN’s Verdensprogram om undervisning i menneskerettigheder, WPHRE fra 2005. Tilgængelig på: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/Programme.aspx>. Der er tillige indgået en række politiske aftaler i både FN og Europarådet om at styrke og fremme retten til undervisning i menneskerettigheder. Se eksempelvis FN’s Højkommissær for Menneskerettigheder (2014): ”The Right to Human Rights Education – A compilation of provisions of international and regional instruments dealing with human rights education”. Tilgængelig på: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/Listofcontents.aspx>
 14. FN (2011): ”United Nations Declaration on Human Rights Education and Training”, RES/66/137, Art. 4. Tilgængelig på: <https://www.ohchr.org/en/issues/education/training/pages/undhreducationtraining.aspx>
 15. Ibid., Art. 2.
 16. Vi har i forbindelse med arbejdet med læreruddannelsen sammensat en arbejdsgruppe af lektorer bestående af Lakshmi Sigurdsson, UCC (nu Københavns Professionshøjskole); Gry Eliasson, Metropol (nu Københavns Professionshøjskole); Simon Renault; Professionshøjskolen Absalon og Hans Krab Koed, UC SYD.

Kristina Helland Strandby er cand.soc. i Politisk Kommunikation og Ledelse og specialkonsulent i uddannelsesteamet på Institut for Menneskerettigheder.